

РОЗВИТОК ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЛЕКСЕМИ *TEGTI У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Близнюк Катерина Ростиславівна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

вул. Сковороди, 2, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-8394-3079>

Праслов'янська мова після свого розпаду залишила велику кількість лексики у сучасних слов'янських мовах, проте похідні мовні одиниці, що розвинулися з цієї лексики засвідчують не тільки особливості словотвору й фонетики відповідних мов, а й розширення первісної семантики успадкованих лексем. Відповідно постає потреба аналізу лексики близькосторідних мов для виявлення способів розширення і модифікації семантики успадкованої лексики. З огляду на цю потребу метою пропонованої розвідки обрано аналіз особливостей розвитку семантики і творення похідних слів від праслов'янської лексики *tegti з виявленням спільного й відмінного у сучасних слов'янських мовах. Об'єктом дослідження є лексема *tegti і похідні від неї. Предметом – словникові дефініції, контексти, етимологія. Аналіз етимологічних, тлумачних і перекладних словників української, польської, чеської, болгарської мов показав, що у їхніх сучасних лексичних системах існує велика кількість похідних від *tegti, проте ці похідні одиниці зазнали або розширення семантики шляхом метафоризації, або звуження через відмирання окремих значень. Виявлено, що в польській мові розвинулися два корені *teng- (із чергуванням на tong-) і *siag-. Дослідження показало, що слова з коренем *teng- мають змішану семантику, де поряд стоять сум, сила, прагнення, потуга і тягар. Більше похідних утворилося від кореня *siag-, вони зберегли значення тягара і тяжіння, але також розвинули семантику в бік негативного впливу на фізичний та емоційний стан людини. У болгарській мові похідні від *tegti не втратили значення тягара чи дії зі значенням «тягнути», але розвинули значення, пов'язані з силою та сумом, при цьому компонент «сум», на відміну від польської мови, присутній майже у всіх дефініціях. У чеській мові похідне від *tegti слово touha означає сильне бажання або жадібність, зберігаючи лише в деяких контекстах семантику суму.

Ключові слова: праслов'янська мова, слов'янські мови, лексика, етимологія, семантика, корінь, похідні слова, словник, компаративістика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Спільний предок усіх сучасних слов'янських мов, праслов'янська зазнала остаточного розпаду в VI ст. н. е., залишивши великий пласт лексики. Як зауважує В. Лучик: «Однією з унікальних властивостей мови є акумулювання людського досвіду і збереження його в слові. За внутрішньою формою слова, відображеною в його етимології, можна встановити, як було пізнане явище і коли про нього з'явилося поняття. Тому реконструйований лексичний склад праслов'янської мови є системою, що утворює мовну картину світу її носіїв і в якій закріплені матеріальна та духовна культури давніх слов'ян» (Лучик, 2013, с. 83).

Після розпаду праслов'янської мови кожен слов'янський народ почав формувати свою власну мовну картину світу. Успадкована лексика як її фрагмент не лише збереглася, але й утворила багато нових похідних слів, звузила,

розширила чи змінила свої значення відповідно до культурних, соціальних та історичних умов життя народів. Важливо, що в процесі цього розвитку деякі значення слів зазнали значних змін, іноді навіть ставши протилежними до первісних. На ці процеси звертають увагу автори праці «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов»: «Значення слова визначається не тільки явищами навколишнього світу, назвою яких слово є, а й системою слів даної мови в даний період, тобто різноманітними семантичними стосунками слова до інших у системі. А оскільки лексичні системи сучасних слов'янських мов значно відрізняються від лексичної системи праслов'янської мови, то ні одне слово з сучасних слов'янських мов у принципі не може точно відповідати праслов'янському» (Мельничук, 1966, с. 539). Зміни в структурі значення слів потребують додаткового дослідження, оскільки вони відбивають складні процеси мовної еволюції та

взаємодії між різними мовними спільнотами. Аналіз цих змін може надати цінну інформацію про шляхи розвитку слов'янських мов та їхні взаємозв'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Етимологія, семантичний розвиток, утворення похідних від праслов'янської лексики завжди привертала увагу дослідників. Так, В. Склярченко здійснив реконструкцію праслов'янських безсуфіксних дієслів і простежив їхній подальший розвиток у слов'янських мовах. До таких дієслів учений зарахував *česti «шкрябати, чесати», *drebti «дрібнити, дробити», *klepti «бити, клепати», *stet'i «покривати», *šesti «іти», *tepti «гріти, робити теплим», *žesti «бажати, хотіти» тощо (Склярченко, 2019, с. 3); *berti «брати», *dverti «протягуватися, розходитися в сторони», *gerŕi > *žerŕi «горіти, палати», *merŕti > *merŕ'i «темніти», *nerŕsti «метати ікру», *tverti «творити», *zerŕti «сяяти; дивитися на те, що сяє, блищить» та ін. (Склярченко, 2020, с. 3). Проаналізувавши механізми творення похідних, В. Склярченко сформулював правило, за яким під час творення іменників від безсуфіксних дієслів у праслов'янській мові відбувалося чергування кореневого *e* на *o*.

Л. Ніколаєнко простежила особливості розвитку семантики слів на позначення заздрості в українській, польській та російській мовах. Вчена виявила, що назви заздрості в них походять від дієслів, які в праслов'янській мові-основі «позначали зорове сприйняття *viděti 'бачити' та *zbrěti 'дивитися'» і дійшла висновку, що «з погляду діахронії назви заздрості в порівнюваних мовах розвивалися переважно у напрямку від полісемантичності до звуження і конкретизації семантики» (Ніколаєнко, 2019, с. 46).

Л. Довбня простежила історію семантичних трансформацій лексем на позначення матеріальних першооснов людського буття (автор до них зараховує одиниці *вода*, *земля* і *вогонь*). На відміну від дослідження Л. Ніколаєнко, матеріал Л. Довбні показав, що аналізовані лексеми розширили свою семантику, порівняно з первісною, що могла існувати в праслов'янській мові. Причиною розширення стали процеси метафоризації та метонімізації. Дослідниця робить висновок, що «праслов'янські лексеми на позначення першооснов буття людини активно функціонують упродовж багатьох епох, зберігаючи своє основне значення і розвиваючи цілу низку лексико-семантичних варіантів на периферії семантичних структур. Історія їхньої семантичної трансформації означена активними метонімічними змінами, унаслідок яких

розвивається переважно радіальна полісемія. Метафоризація ж менш виражена, подекуди вона сприяє формуванню елементів ланцюжкової полісемії» (Довбня, 2019, с. 120).

І. Нечитайло дослідила семантико-словотвірну еволюцію метеонімів праслов'янського походження і виявила, що «діалектні девербативи-метеоніми утворилися переважно на базі дієслів фізичної дії з актуалізацією компонентів "суб'єкт", "ознака" та "процес дії"» (Нечитайло, 2021, с. 58).

Дослідження семантичного та словотвірного розвитку праслов'янської лексики демонструють складність і багатогранність трансформацій, що відбувалися після розпаду праслов'янської мови під впливом різних лінгвістичних і культурних факторів. Саме тому важливим є застосування історичного підходу до вивчення мовних явищ, що сприятиме глибшому розумінню еволюції слов'янських мов.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою пропонованої розвідки є аналіз особливостей розвитку семантики й творення похідних від праслов'янської лексеми *tegti з виявленням спільного й відмінного у сучасних слов'янських мовах. Об'єктом дослідження є лексема *tegti і похідні від неї. Предметом – словникові дефініції, контексти, етимологія. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: виявлення лексем, похідних від *tegti, у сучасних слов'янських мовах; дослідження їхньої етимології і сучасної семантики; аналіз слов'янських перекладних словників для встановлення подібностей і відмінностей у значеннях досліджуваних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На думку В. Лучика, «суть мови як суспільного явища полягає у тому, що вона має антропоцентричний характер, тобто виражає сприйняття саме людиною зовнішнього та внутрішнього світів і насамперед усього того, що безпосередньо пов'язане з нею» (Лучик, 2013, с. 84). Водночас, як зауважує вчений, «найдавніша людина сприймала себе насамперед як фізіологічне тіло (розуміння душі прийшло пізніше)» (Лучик, 2013, с. 84). Саме тому первісна лексика на позначення станів і почуттів людини має тісний зв'язок з фізіологією і фізичною образністю. Наприклад, сум, тугу, страждання, переживання, пригнічення давні українці зафіксували у фразеологізмах *важким тягарем лежати на серці*, *душа несе тягар*, *лягти тягарем на плечі*, *нести тягар на собі (на плечах)*; а звільнення від цього стану – *здіймати (важкий) тягар з душі (з серця)*, *скидати з грудей (з душі / з плечей / з серця) тягар*, *тягар звалився з плечей*. У цих

фразеологізмах бачимо прямий зв'язок почуттів суму й туги із важкістю, тягарем.

А. Брюкнер в «Етимологічному словнику польської мови» також відзначає зв'язок між тугою, прагненням і силою, тягарем. Такий висновок робимо на підставі двох словникових статей: «*tążyć*, 'прагнути, тужити', у 16 і 17 ст., часто в Потоцького: »*duchem tąży w niebo*«, »*tąży do ziemie*«, »*tąży z pola do chlewa świni*«; похідні *tużyć*, *tużebnik* (назва трави, Станько, 1472 р.); від *tęga*, *tuga* (див. *tęga*)» (Брюкнер, 1985, с. 567) і «*tęga*, див. *tążyć*: »*wielmi mi tęga ro tobie*«, Мончинський, 1564 г., »*bardzo tąże za toba*«, 'сумую'; »*tęga, żądanie*«; *tuha* (з чеської) в Езопа: »*tuhy zapomnieli*«; *tęgi*, 'сильний', *tęgo*, *tęgość*, *nateżać się*, *wyteżać*, *tężyzna*; *tężec* 'спазм', *tężeć*; від того самого кореня, що й *ciągi*, *ciężki*, похідне (*teng-* : *tong-*). У складних словах (назвах): *Tęgobor*, *Tęgomir* в Бранденбургу 929 р.; *Tugomirići*, давній хорватський рід, 1102 р., *Tuga* в легенді про хорватське переселення у 10 ст.» (Брюкнер, 1985, с. 570). Отже, як іменник *tęga*, так і дієслово *tążyć* у польській мові мають змішану семантику, де поряд стоять сум, сила, прагнення, потуга, тягар, а об'єднують їх корені *teng-* і *tong-*.

«*Wielki słownik języka polskiego*» (також «*Słownik języka polskiego PWN*») не фіксує в сучасній літературній польській мові слова *tążyć*, як і будь-яких інших слів із коренем *tong-*, але пропонує кілька словникових статей для одиниць із коренем *teng-* (*tęg-*). Зокрема *tęgi*, *tęgość*, *tęgo* і *tęgawu* презентовані у виданні як такі, що вживаються із XVI ст. і походять від праслов'янського **togъ* «тугий, розтягнутий», «твердий, жорсткий, напружений; ємний», при цьому в корені названих слів відбулося чергування голосних *ę* та *o*, тому вони є пов'язаними з праслов'янськими одиницями **tęgti*, **tęgo* «тягнути», а також **tęgati* «розтягнути, напнути». Слова *tęgi*, *tęgość*, *tęgo* і *tęgawu* у сучасній польській мові асоціюються передовсім із фізичною силою, великим розміром, докладанням великої сили.

Продуктивнішими для сучасної польської мови стали інші похідні від праслов'янських **tęgti* і **tęgati* корені *ciąg-* і *cięż-*. «*Wielki słownik języka polskiego*» реєструє такі з них: *ciężar*, *ciężarek*, *ciężarny*, *ciężarowiec*, *ciężarowy*, *ciężarówka*, *ciężary*, *ciężkawy*, *ciężki*, *ciężko*, *ciężkostrawny*, *ciężkość*; *ciąg*, *ciągać*, *ciągać się*, *ciągle*, *ciągliwie*, *ciągliwość*, *ciągliwy*, *ciąгло*, *ciąглоść*, *ciągly*, *ciągnąć*, *ciągnąć się*, *ciągnięcie*, *ciągnik*, *ciągniony*, *ciągota*, *ciągotka*, *ciągutek*, *ciągutka*, *cięża*, *ciężyc* та інші.

А. Брюкнер в «Етимологічному словнику польської мови» також наводить два відпо-

відні слова *ciąg* і *ciężki*: «*ciąg*, 'послідовність у часі та місці' (»*ciąg dalszy*«, »*w ciągu lat*«), від початкового, механічного поняття; *ciągnąć*, але рос. *tjanut'* без *g* (правильніше, ми *g* вставили пізніше), *wedle ciągu*; *ciężły*; сполуки: *rociąg* ('нахил' і 'залізничний потяг'); *przeciąg* (повітря); *zaciąg* ('вербування', *żołnierz zaciężny*); *wyciąg*, і відповідні дієслова; *naciągać* кого, німецьке *aufziehen* ('знущатися з когось'); згідно зі старим способом творення прислівник *wciąż*, 'безперервно'; *cięża*, 'вагітність', 'хвороба', і *ciężyc*, 'турбувати', 'жалітися', своїм значенням пов'язані з *ciężki*; *ciągadło*, 'дишло' (старе і діалектне); у складних словах *korkociąg*, *samociązki* ('що сам тягне'); жартівливе *ciężniskyra* ('шведь'); давнє *robociądz* ('працівник'); *ciąg* досі є судовим терміном для грабунку і в тому ж значенні його замінили на *ciądza* і *cięża*; дієслово *ciądzać* і *ciężać*; *ciądzacz* або *ciężebnik*, 'що грабує'. Наше *ciądzać* це чеське *tazati*, 'катувати', російське *istjazat'* 'катувати' (*pytanie* буває катування, див. *pytać*), церковне *tędzati*, *tęza*, *tęzba*, про всі 'суперечки' (у нас *ciężba*). Поряд із 'потягом' цей корінь означає 'обтяження', див. *ciężki*; з голосним *ę*, див. *tęgi* і *tążyć*» (Брюкнер, с. 60–61) і «*ciężki*, *ciężka*, 'вагітна', *ciężyc*, *ciężar*, *ciężarna*, *ciężarowy*, *ciężkość*, *uciężliwy*; праслово; церковне *tęzik*, *tęzest'*, *tęzawa*, *tęgost'*, 'тягар', чеське *tiežky*, *tiž*, *tihota*, 'тягар' (*tęžar** або *tęžak* в інших слов'ян означає тільки 'працівника', не 'тягар', як у нас), російське *tiažkij*, *tiažolj* (у теперішніх письменників і розмовне *cze-* або *czizolj*), *tiagota*, 'тягар'. Щодо кореня див. *ciąg*; із самим *ciężki* (церковнослов'янське *otęg-cziti*, 'обтяжити'; від того *tęg-* з суфіксом *-k*, *tęzik*) порівняйте литовське *tingus*, *ting(ē)ti*, *npo* 'обважніших, лінєвих', данське *tung*, 'тяжкий'» (Брюкнер, с. 64). Бачимо, що слова з коренями *ciąg-* і *cięż-* від початку асоціюються з тяжінням, тягарем, вагою, а тому розвивають свою семантику в бік того, що обтяжує людину, тобто турбот, хвороб, злочинів, покарань і лінощів. На периферії опиняються значення, пов'язані з протяжністю в часі та вплутуванням (втягуванням) особи у що-небудь.

Отже, похідні від праслов'янських лексем **tęgti* і **tęgati* у польській мові зберегли головне значення «тягнути», «тягар», але на периферії їхньої семантики розвинулися також семи «туга», «сум», «турбота», «прагнення», «схильність». Крім того, у сучасній польській мові не збереглися всі похідні від **tęgti*, що сформувалися протягом століть після розпаду праслов'янської мови. Перевагу отримали слова з коренями *ciąg-*, *cięż-*, менше *tęg-*, у яких досі домінують первісні семи «тягнути» і «тягар».

Сучасна болгарська мова також демонструє розвиток похідних від лексеми **tęgti* у двох напрямках: метафоризація ваги, тягаря як причини негативного психо-емоційного стану людини і розширення первісного значення через специфікацію. У виданні «Речник на съвременния български книжовен език» нам вдалося знайти такі лексеми, що функціонують у сучасній літературній болгарській мові та їхні дефініції: *«тъга ж. Почуття жалю про щось недосягнуте або втрачене; мука, печаль, журба. Очите, дълбоко хлътнали в орбитите си, изразяваха безнадеждна тъга. Вазов. Грей чуждо слънце в тоя чужда край; / устата жад, тъга душата трови. П. П. Славейков. Отчаяние и безутешна скръб се възцари в сърцата, тъга засени добродушните селяшки лица. Елин Пелин»* і *«тъжа, -иш, мин. св. -йх, несв., непрех. 1. Відчувати тугу, сум, жаль. Не плачи, майко, не тъжи, / че станах ази хайдутин. Ботев. От своята килия той виждал майка си и своята невяста как по цял ден тъжат и плачат за него. Влайков. Защо е кахърна толкова, болна ли е или тъжи за бащин дом? К. Петканов. 2. Диал. Сумувати в траурі після чиєїсь смерті»* (Речник на съвременния български книжовен език, 1959, с. 445). Крім того, одиниці *тъга* і *тъжа*, мають такі спільнокореневі *тъговит* «сумний, тужливий», *тъговен* «сумний, тужливий», *тъгувам* «бути охоплени сумом, тугою, жалем», *тъгуване* іменник від *тъгувам*; *тъжба* «оплакування, туга, сум», *тъжачка* «плакальниця; жінка, що оплакує мерця; плач як народна пісня над померлим чи могилою» (Речник на съвременния български книжовен език, 1959, с. 445). Отже, одиниці з коренем *тъг-* у сучасній болгарській мові пройшли шляхом метафоризації та розвинули значення, пов'язані з негативним психо-емоційним станом людини, її діями у такому стані та ритуалами.

Інший варіант цього кореня *тяг-* демонструє змішану семантику, де одні похідні стоять ближче до суму й туги, а інші до сили й потягу. Зокрема, словник фіксує такі одиниці: *«тяга, мн. няма, ж. (рус.). 1. Рух нагору гарячого повітря (газів, диму) в печах, котлах та інших пристроях, викликаний різницею тиску. Комин със силна тяга. 2. Спец. Тяга, рушійна сила. Конна тяга. Моторни тяга»*; *«тягостен, -тна, -тно, мн. -тни, прил. Той що тисне, пригнічує, мучить. Тягостно чувство. придружаваше всяка негова мисол, като че му тежеше някакъв грях. П. Немиров. Наствни тягостно мълчание, Всички почувствуваха колко жес-тока беше съдбата на работниците. Д. Дімов.*

Тягостно впечатление. Тягостно настроение. Тягостни мисли», а також похідні *тягост* у значенні «тягар» і *тягостно* «обтяжливо, гнітюче» (Речник на съвременния български книжовен език, 1959, с. 455). В одиницях із коренем *тяг-* частково зберігається первісне значення «тягар», «тягнути», але розвивається в бік сили і прикладання сили, а також метафоризується у стан тягаря на душі, проте не в значенні «сум», «туга», а як «тиск» і «пригнічення».

Друга гілка похідних лексем від праслов'янського **tęgti*, що зберегла оригінальні значення «тягар» і «тягти», широко репрезентована у сучасній болгарській мові такими одиницями: *теглич, теглене, теглилка, теглило, теглич, тегло, тегловен, тегля, тегля се, тегна, тегнене, тегоба, тегота, теготя, теготя се, тежа, тежене, тежест, тежина, тежко, тежкотоварен, тежкотонажен, тежнение, тежък* (Речник на съвременния български книжовен език, 1959, с. 389–392). Вони позначають фізичну вагу (тягар), силу тяжіння, процес тягнення, пристрої, механізми, осіб чи істот, що виконують дію тягнення. Проте майже всі одиниці також демонструють значення «печаль», «біль», «сум» або їхні переживання: *теглило, тегло, тегловен, тегля, тегоба, тегота, теготя, теготя се, тежа, тежене, тежест, тежина, тежко, тежнение, тежък*. Тобто у групі лексем із коренем *тег-* відбулася метафоризація тягаря і розвиток значень похідних від **tęgti* у бік суму й туги.

Отже, у болгарській мові під час творення похідних від праслов'янського **tęgti* попри те, що збереглося первісне головне значення «тягар, щось важке», «тягти», але розвинулися значення «сила», «фізична тяга» і стали домінантними значення «сум», «туга», «жаль».

Ще далі в розвитку семантики похідних від **tęgti* пішла чеська мова, де іменник *touha* згідно зі словником «Slovník spisovného jazyka českého» означає сильне, інтенсивне, пристрасне бажання; прохання або навіть жадібність. Також *touha* може називати когонебудь або що-небудь, чого бажають або за чим тужать. Чесько-український словник стверджує, що чеська *touha* українською означає «жага», «жадоба», «хіть», а якщо це буде *touha po domově*, то значення розшириться до «туга за батьківщиною, ностальгія» (1989, с. 427). Аналогічна ситуація спостерігається у похідних. Наприклад, прикметник *toužebný* означає «жагучий, палкий, пристрасний, заповітний» і «жаданий, жданий, довгожданий» (Чесько-український словник, 1989, с. 428); прислівник *toužebně* українською перекладають як

«жагуче, палко, пристрасно» та «нетерпляче, з нетерпінням» (Чесько-український словник, 1989, с. 428). Так само «бажаний, жаданий» і «довгожданий» позначає прикметник *toužený* (Чесько-український словник, 1989, с. 428).

Двоїсту семантику слова *touha* фіксує етимологічний словник чеської мови. На думку І. Рейзка, *touha* раніше означала не тільки бажання чогось, але й тугу, сум, горе, смуток, усяку тяжкість душі (Rejzek, 2015, с. 703–704). Чеський етимологічний та український етимологічний словники виводять походження цього слова від праслов'янського **toga*, тобто «сила, міцність; в'ялість, інертність, лінощі; стійкість, витривалість, жорсткість» (Етимологічний словник української мови, 2006, с. 667), також це слово пов'язане з **togъ* «тугий, міцний» і **tegyъ* «тяжкий». Тому цілком природним став розвиток значень, пов'язаних не тільки з тяжінням, що не знайшло задоволення, тому стало тягарем, болем, сумом, тугою, а й з тяжінням, що проявляється через бажання, прагнення чи навіть жадібність.

І. Ющук у «Словнику української мови VI століття» наводить такі лексичні одиниці, що є похідними від праслов'янського **tegti* в сучасних слов'янських мовах: «туга ж. – вл. tuha (спека); чес. touha; слн. tuga; серб. туга»; «тугий – вл. tuhi; чес. tuhý; слн. tog»; «тугість ж. – вл. tuhost; чес. tuhost; слн. togost» (Ющук, 2017, с. 324), «тужба ж. – вл. tužba; чес. tužba; слн. tužba; серб. тужба», «тужити недок. – вл. tužić; чес. toužiti (прагнути); слн. tožiti; серб. тужити», «тужливий – чес. touživý; слн. tužljiv; серб. тужљив», «тужний – вл. tužny; чес. toužný; слн. tožen; серб. тужан»; «тяжа ж., тягар ч. – вл. ćeža; слн. teža; серб. тежа», «тяжіти недок. – слн. težiti; серб. тежити (прагнути)», «тяжкий –

вл. ćežki; чес. těžký; слн. težek; серб. тежак», «тяжко присл. – вл. ćežko; чес. těžko; слн. težko; серб. тешко», «тяжчати недок. – вл. češi (тяжчий); чес. těžkati; серб. тешчати» (Ющук, 2017, с. 325–326). Учений наголошує, що всі слова, подані в словникових статтях не є еквівалентними, а тим більше не є перекладами одне одного, адже з часу розпаду праслов'янської мови, тобто із VI ст. нашої ери, слов'янські народи і їхні мови пройшли різні шляхи розвитку, зазнали різних мовних контактів, прожили власні історичні події, соціальні умови, створили окремі культури.

Висновки та рекомендації для подальших досліджень. Отже, праслов'янське дієслово **tegti* породило у сучасних слов'янських мовах велику кількість похідних, що, з одного боку, зберегли первісну семантику, пов'язану з фізичною властивістю – вагою (або тягарем), її ознаками, дією на навколишній світ. З іншого боку, процеси метафоризації посприяли розширенню семантики похідних, що, крім фізичного тяжіння, стали позначати емоційний тягар чи потяг, схильності, бажання, прагнення, коли ці почуття залишалися незадоволеними, людина могла відчувати тугу, жаль, сум. Негативні емоції отримали образне словесне оформлення як тягарі на душі, серці чи плечах. Велика кількість похідних від одиниці **tegti* у слов'янських мовах вимагає збору ширшого матеріалу й глибшого дослідження дефініцій і контекстів у всіх слов'янських мовах, тому перспективи подальших досліджень вбачаємо у залученні даних із решти слов'янських мов, що дозволить краще простежити особливості розвитку значень, зміни звукового оформлення й словотвору в похідних від успадкованих із праслов'янської мови лексем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. Відп. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1966. 596 с.
2. Довбня Л. Е. Семантична трансформація українських лексем на позначення матеріальних першооснов буття. 2019. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*, 6 (74), С. 118–120.
3. Етимологічний словник української мови. Т. 5 : Р-Т. Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.. Київ : Наукова думка. 2006. 702 с.
4. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : В Ц Академія, 2013. 343 с.
5. Нечитайло І. Метоніми в семантико-словотвірній системі праслов'янських ексклюзивів. *Studia Methodologica*. Тернопіль ; Кельце : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. Вип. 52. С. 52–59.
6. Ніколаєнко Л. І. Походження й семантичний розвиток назв заздрості в польській, російській та українській мовах. *Мовознавство*. 2019. № 3. С. 46–55.
7. Речник на съвременния български книжовен език. Т. 3: Р-Я. Гл. ред. акад. Стоян Романски. София. 1959. 692 с.
8. Складенко В. Г. Словотвірна реконструкція праслов'янської лексики (безсуфіксних дієслів) 2. *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 3–26

9. Скляренко В. Г. Словотвірна реконструкція праслов'янської лексики (безсуфіксних дієслів) 1. *Мовознавство*. 2019. № 6. С. 3–21.
10. Чесько-український словник. Česko-ukrajinský slovník. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Чехослов. акад. наук, Ін-т чеськ. мови ; уклад. Й. Ф. Андерш та ін.. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1989. 711 с.
11. Юшук І. П. Словник української мови VI століття. Київ : Київський міжнародний університет, 2017. 352 с.
12. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza powszechna. 1985. 805 s.
13. Rejzek J. Český etymologický slovník. Leda. 2015. 824 s.
14. Slovník spisovného jazyka českého. URL : <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (дата звернення: 10.10.2024).
15. Wielki słownik języka polskiego. URL : <https://wsjp.pl/> (дата звернення: 25.10.2024).
16. Słownik języka polskiego PWN. URL : <https://sjp.pwn.pl/> (дата звернення: 25.10.2024).

REFERENCES

1. Vstup do porivnialno-istorychnoho vyvchennia slovianskykh mov [Introduction to the comparative-historical study of Slavic languages]. (1966). Vidp. red. O. S. Melnychuk. Kyiv : Nauk ova dumka. [in Ukrainian].
2. Dovbnia, L. E. (2019). Semantychna transformatsiia ukrainskykh leksem na poznachennia materialnykh pershoosnov buttia [Semantic transformation of Ukrainian lexemes to denote the material fundamentals of existence]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia" : Seriia "Filolohiia"*, 6 (74), 118–120. [in Ukrainian].
3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (2006). Т. 5 : R-T. Uklad. : R. V. Boldyriev ta in.. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. Luchyk, V. V. (2013). Vstup do slovianskoi filolohii [Introduction to Slavic philology]. 2-he vyd., vypr. i dopov. Kyiv : V Ts Akademiia. [in Ukrainian].
5. Nechytailo, I. (2021). Meteonimy v semantyko-slovotvirnii systemi praslov'ianskykh ekskliuzyviv [Metonyms in the semantic and word-forming system of Proto-Slavic exclusives]. *Studia Methodologica*. Ternopil ; Kieltse : TNPU im. V. Hnatiuka, Vyp. 52. 52–59. [in Ukrainian].
6. Nikolaienko, L. I. (2019). Pokhodzhennia y semantychnyi rozvytok nazv zazdrosti v polskii, rosiiskii ta ukrainskii movakh [Origin and semantic development of names of envy in Polish, Russian and Ukrainian languages]. *Movoznavstvo*. № 3. 46–55. [in Ukrainian].
7. Rechnyk na s'vremennyya b'lharsky knyzhoven ezyk [Dictionary of the modern Bulgarian literary language] (1959). Т. 3: R-Ya. Hl. red. akad. Stoian Romansky. Sofyia. [in Bulgarian].
8. Skliarenko, V. H. (2020). Slovtvirna rekonstruktsiia praslovianskoi leksyky (bezsufigsnykh diiesliv) 2. [Word-forming reconstruction of Proto-Slavic vocabulary (suffixless verbs) 2]. *Movoznavstvo*, 2. 3–26. [in Ukrainian].
9. Skliarenko, V. H. (2019). Slovtvirna rekonstruktsiia praslovianskoi leksyky (bezsufigsnykh diiesliv) 1 [Word-forming reconstruction of Proto-Slavic vocabulary (suffixless verbs) 1]. *Movoznavstvo*, 6. 3–21. [in Ukrainian].
10. Česko-ukrainskyi slovnyk. Česko-ukrajinský slovník [Czech-Ukrainian dictionary] (1989). AN URSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, Chekhoslov. akad. nauk, In-t chesk. movy ; uklad. Y. F. Andersh ta in.. Т. 2. Kyiv : Naukova dumka. [in Czech and Ukrainian].
11. Yushchuk, I. P. (2017). Slovnyk ukrainskoi movy VI stolittia [Dictionary of the Ukrainian language of the 6th century]. Kyiv : Kyivskyi mizhnarodnyi universytet. [in Ukrainian].
12. Brückner, A. (1985). Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]. Warszawa : Wiedza powszechna. [in Polish].
13. Rejzek, J. (2015). Český etymologický slovník [Czech etymological dictionary]. Leda. [in Czech].
14. Slovník spisovného jazyka českého [Czech etymological dictionary]. URL : <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (access date: 10.10.2024). [in Czech].
15. Wielki słownik języka polskiego [Great dictionary of the Polish language]. URL : <https://wsjp.pl/> (access date: 25.10.2024). [in Polish].
16. Słownik języka polskiego PWN [Dictionary of the Polish language PWN]. URL : <https://sjp.pwn.pl/> (access date: 25.10.2024). [in Polish].

DEVELOPMENT OF THE PROTO-SLAVIC LEXEME *TĘGTI IN THE MODERN SLAVIC LANGUAGES

Blyzniuk Kateryna Rostyslavivna

Candidate of philological sciences,

senior lecturer at the Department of General and Slavic Linguistics

National University of Kyiv-Mohyla Academy

2, Skovorody Str., Kyiv, Ukraine

*After its disintegration, the Proto-Slavic language left a large amount of vocabulary, but the derived lexemes that have developed in modern Slavic languages testify not only to phonetic and word-forming features but also to the expansion of the semantics of the inherited elements. Therefore, there is a need to analyse the vocabulary of closely related languages to identify ways of expanding and modifying the semantics of the inherited vocabulary. The purpose of the proposed research was to analyze the peculiarities of the development of semantics and the creation of derived words from the Proto-Slavic lexeme *tęgti, with the identification of common and distinctive features in modern Slavic languages. The analysis of etymological, explanatory and translation dictionaries of the Ukrainian, Polish, Czech, and Bulgarian languages showed that there are many derivatives from *tęgti in their modern lexical systems. However, these derivatives have undergone either an expansion of semantics through metaphorization or a narrowing due to the extinction of individual meanings. The study showed that the Polish language developed two roots teng- (alternating with tong-) and ciąg-. Words with the root teng- have mixed semantics, where sorrow, strength, desire, power and burden are next to each other. More derivatives were formed from the root ciąg- they kept the meaning of burden and gravity but also developed semantics of negative impact on a person's physical and emotional state. In Bulgarian, the derivatives of *tęgti preserved the meaning of burden but also developed the meaning of force and sorrow. In Czech, the word touha, derived from *tęgti, means strong desire or greed, retaining only in some contexts the semantics of sorrow.*

Key words: *Proto-Slavic language, Slavic languages, vocabulary, etymology, semantics, root, derived words, dictionary, comparative studies.*